

СУЧАСНА ГЕОГРАФІЧНА ОСВІТА В УКРАЇНІ

MODERN GEOGRAPHIC EDUCATION IN UKRAINE

Олійник Ярослав, академік НАПН України, професор, доктор економічних наук, декан географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна
Oliynyk Yaroslav, academician of the NAPS of Ukraine, professor, doctor of economy, dean of geographical faculty, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Нич Тетяна, кандидат географічних наук, асистент географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна
Nych Tatyana, candidate of Geographical Sciences assistant, geography faculty, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Анотація. Одним із важливих напрямків вищої освіти в Україні є географічна. Вона передбачає підготовку: молодшого бакалавра; бакалавра; магістра; доктора філософії; доктора наук. Вказано, що фахівець з вищою географічною освітою повинен володіти певним набором компетенцій, які характеризують його як спеціаліста і людину. До найважливіших компетенцій випускників – географів віднесені соціальні, економічні, управлінські, методологічні та спеціальні, які дають змогу випускникові гнучко орієнтуватися на ринку праці. Охарактеризовані особливості підготовки фахівців з географії, наукових та науково-педагогічних кадрів у вищих навчальних закладах та наукових установах за такими галузями знань :1) природничі науки – напрямки підготовки: науки про Землю (гідрологія, метеорологія, картографія); географія (природнича, економічна); 2) сфера обслуговування – напрям підготовки – туризм; 3) архітектура і будівництво – напрям підготовки – геодезія та землеустрій; 4) педагогічна освіта – напрям підготовки – професійна освіта (географія).

Abstract. One of the important directions of higher education in Ukraine is geographical. It involves education: junior bachelor; Bachelor's degree; Master's degree; Doctor of Philosophy; Doctor of sciences. A specialist with higher geographic education must possess a certain set of competencies that characterize him as a specialist and a person was indicated. The most important competences of graduates – geographers are social, economic, managerial, methodological and special, that allow flexibility to focus on graduate labor market was defined. The features of preparation of specialists in geography, scientific and scientifically-pedagogical staff in higher educational establishments and scientific institutions in the following areas of knowledge: 1) natural sciences – directions of preparation: science of the earth (hydrology, meteorology, cartography); Geography (natural, economic); 2) sphere of service – direction of preparation – tourism; 3) architecture and construction – direction of preparation – geodesy and land management; 4) pedagogical education – direction of preparation – professional education (geography) were characterized.

Ключові слова: географічна освіта, географія, туризм, геодезія та землеустрій, гідрологія, метеорологія

Key words: geographic education, geography, tourism, geodesy and land management, hydrology, meteorology

Підготовка фахівців з географії з вищою освітою у відповідності із Законом України «Про вищу освіту» здійснюється за відповідними освітньо-професійними, освітньо-науковими, науковими програмами на таких рівнях вищої освіти:

- початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти;
- перший (бакалаврський) рівень;
- другий (магістерський) рівень;
- третій (освітньо-науковий) рівень;
- науковий рівень.

Здобуття вищої географічної освіти на кожному рівні вищої освіти передбачає успішне виконання особою відповідної освітньої (освітньо-професійної чи освітньо-наукової) або наукової програми, що є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти:

- 1) молодший бакалавр;
- 2) бакалавр;
- 3) магістр;
- 4) доктор філософії;
- 5) доктор наук (1).

Географічна освіта України спирається на найважливіші принципи: комплексність і регіоналізм, а також на історико-генетичний і геосистемний методологічні підходи. Сьогодні зростає попит на наших фахівців. Географів запрошують на роботу в різні установи й організації: від Адміністрації Президента, Кабінету Міністрів до міністерств і відомств як експертів, аналітиків, консультантів. Цьому сприяє й сам процес перетворення нашої держави з централізованої на децентралізовану: підвищується роль території і, відповідно, регіонального, географічного, територіального підходу у розв'язанні різних проблем суспільного розвитку. Фундаментальна підготовка географа передбачає використання також сучасних геоінформаційних технологій. Водночас, мабуть, найважливіше завдання навчального процесу й освітніх програм – реалізація унікальності географії, її співвідношення з системою суспільних і природничих наук (2).

Сьогодні, як ніколи, актуально підвищення якості географічної освіти. Вирішення цієї проблеми пов'язане з модернізацією її змісту, оптимізацією способів і технологій організації освітнього процесу і, звичайно, трансформацією мети й результатів освіти. Фахівець з вищою географічною освітою повинен володіти певним набором компетенцій, які характеризують його як спеціаліста і людину. До найважливіших компетенцій випускників – географів належать соціальні, економічні, управлінські, методологічні та спеціальні. Саме вони дають змогу випускникові гнучко орієнтуватися на ринку праці.

Нині тенденція руху від поняття кваліфікації до поняття компетенції є загальноєвропейською і навіть загальносвітовою. Вона проявляється в тому, що посилення пізнавальних і інформаційних принципів у сучасному виробництві не покривається традиційним поняттям професійної кваліфікації. Адекватнішим стає поняття компетентності. Новий тип економіки формує нові вимоги до випускників-географів, серед яких усе більшого пріоритету набувають системно організовані, інтелектуальні, комунікативні, самоорганізувальні, моральні засади, які сприятимуть організації діяльності в широкому соціальному, економічному та культурному контекстах (3).

В Україні підготовку фахівців з географії, наукових та науково-педагогічних кадрів здійснюють у вищих навчальних закладах та наукових установах за такими галузями знань :1) природничі науки – напрями підготовки: науки про Землю(гідрологія, метеорологія, картографія); географія (природнича, економічна); 2) сфера обслуговування – напрям підготовки – туризм; 3)архітектура і будівництво – напрям підготовки – геодезія та землеустрій; 4) педагогічна освіта – напрям підготовки – професійна освіта (географія).

Підготовка географів в Україні представлена 13 національними університетами, 3 національними педагогічними університетами, 6 державними педагогічними університетами, 2 державними університетами, 3 приватними навчальними закладами (Донецький інститут соціальної освіти, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука). В них виділяються 8 географічних, 2 геолого-географічних, 7 природно-географічних, 1 факультет геології, географії, рекреації і туризму, 1 природознавчий факультет, 1 факультет природознавчих наук, 1 факультет біології, географії та екології, 1 економіко-гуманітарний факультет, 1 факультет природничо - географічної освіти та екології, 2 інститути (Інститут фізичного виховання та природознавства, Педагогічний інститут) і 2 кафедри (історичний факультет Полтавського національного педагогічного університету імені О.Г. Кириленко та Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II) . В цих вузах студенти отримують бакалаврську і магістерську географічну освіту.

Бакалавр - це освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 180-240 кредитів ЄКТС (1) . Випускник бакалаврату є молодшим фахівцем з правом роботи вчителем географії в різних типах шкіл, співробітником служби зайнятості, лаборантом у вузах і експедиціях, техніком в науково-дослідних і проектних установах, може продовжувати навчання з метою отримання диплому магістра.

Магістр - це освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується вищим навчальним закладом (науковою установою) у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми. Ступінь магістра здобувається за освітньо-професійною або за освітньо-науковою програмою. Магістратура дозволяє поглибити підготовку за певним професійним спрямуванням. Магістр готується на основі ОКР «бакалавр». Він набуває спеціальні знання, необхідні для виконання професійних завдань інноваційного характеру, певного рівня професійної діяльності. В Україні підготовка магістрів здійснюється за двома основними напрямками: класична спеціалізація і викладач географії, а також деяких інших шкільних предметів. У класичних вузах здійснюється підготовка з різних географічних спеціалізацій. В інших вузах України готують переважно викладачів географії.

Вища географічна освіта в Україні представлена вузами, які готують в галузі природничих наук: бакалаврів – з географії (без анексованого Криму) 30, гідрометеорологія – 6; магістрів – гідрологія – 5, географія – 21, географія рекреації та туризму – 4, географія України – 1, геоморфологія та палеогеографія – 1, економічна та соціальна географія – 4, кліматологія – 1, метеорологія – 2, політична географія та геополітика – 1, природнича географія – 1. Це основна ланка підготовки фахівців, де ми розробляємо стандарти для класичних і педагогічних вузів. Другий аспект підготовки фахівців нашими факультетами і інститутами – це підготовка фахівців за стандартами, не завжди географічними, хоча за нашою участю. В напрямі «Геодезія та землеустрій» підготовку бакалаврів здійснюють 40 вузів і лише 5 географічного профілю. Магістратура: геоінформаційні системи та технології 11 вузів (географічні факультети не готують); геодезія – 9 вузів (географічний факультет 1); землеустрій та кадастр – 21 вуз (географічні факультети – 3); картографія – 2 вузи (географічний факультет – 1); космічний моніторинг 2 вузи і оцінка землі та нерухомості – 6 вузів. Сфера обслуговування представлена підготовкою бакалаврів туризму 102 вузами, з них 16 на географічних факультетах, готельно-ресторанна справа – 51 вуз, 3 географічні факультети. Магістратура: туризмознавство – 40 вузів (географічні факультети – 11); готельно-ресторанна справа – 20 вузів (географічні факультети – 2).

Науково-педагогічний персонал підготовки географів представлений докторами (понад 100 осіб) і кандидатами наук (близько 400 осіб).

Важливою складовою і визначальним чинником розвитку економіки є підготовка кадрів вищої кваліфікації. Для підготовки наукових кадрів в Україні діє аспірантура, докторантура, а також самостійна робота спеціалістів з написання дисертацій без відриву від виробництва (пошукувачі).

Безпосередня підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів найбільш можлива на основі наявності наукових шкіл. Під науковою школою ми розуміємо сукупність вчених, які працюють у певній галузі науки. До головних її ознак відносять:

- наявність наукового лідера – видатного вченого, який володіє умінням підбирати творчу молодь і навчати її мистецтву дослідження, створювати в колективі творчу, ділову, доброзичливу обстановку, заохочувати самостійність мислення й ініціативу.

- високу наукову кваліфікацію дослідників, згуртованих навколо лідера.

- значущість одержаних, високому науковому авторитеті у повній галузі науки та громадському визнанні.

- оригінальність методики дослідження, спільність наукових поглядів.

Формування напрямків підготовки кадрів значною мірою визначається такими принципами: керованість, комплексне ресурсне забезпечення, новизна, пріоритетний вибір, зацікавленість.

Керованість визначає певне місце наукової організації в організаційній структурі господарства.

Комплексне ресурсне забезпечення діяльності у наукових організаціях можливе за умови забезпечення ресурсами: матеріально-технічними (предметами і засобами праці), трудовим (кількісний і якісний склад персоналу), фінансовими засобами.

Визначення напрямків діяльності наукових організацій при підготовці кадрів відбувається в контексті міжнародного науково-технічного співробітництва.

Кваліфікація наукових і науково-педагогічних кадрів визначаються згідно зі встановленим законодавством порядком за обсягом знань і вагомістю наукових праць. Офіційним свідченням наукової кваліфікації є наукові ступені і вчені звання, які присвоюються Департаментом атестації кадрів Міністерства освіти і науки України.

Переважає більшість закладів, що здійснюють підготовку аспірантів, підпорядкована шести міністерствам та академіям наук: Національній академії наук України – 27 %, Міністерству освіти і науки – 23 %, Українській академії аграрних наук – 7 %, Академії медичних наук – 6 %, Міністерству охорони здоров'я – 5 %, Міністерству аграрної політики – 4 %. Схожа ситуація спостерігається і з підпорядкованістю докторантур: Міністерству освіти і науки – 37 %, Національній академії наук України – 23 %, Міністерству охорони здоров'я, Міністерству аграрної політики та Українській академії аграрних наук – по 5 %, Академії педагогічних наук – 3 %.

Аспірантури та докторантури досить рівномірно розподіляються за типами закладів, при яких вони створені. Так, при вищих навчальних закладах працює 48 % (253) аспірантур та 63 % (165) докторантур, при науково-дослідних інститутах, відповідно, 52 % (277) та 37 % (98).

Найбільше число аспірантів і докторантів навчається у галузі економічних та технічних наук (відповідно по 19% та 17%).

Розподіл аспірантур та докторантур за регіонами нерівномірний. Більшість з них зосереджена у м. Києві - відповідно 220 і 99, Харківській області – 66 і 36, Львівській – 34 і 15, Одеській – 28 і 17, Дніпропетровській – 28 і 13, Донецькій – 26 і 15. В інших регіонах їх кількість обчислюється одиницями, хоча немає жодного регіону, де були б відсутні аспірантура або докторантура. У м. Києві навчається 12027 аспірантів і 675 докторантів, Харківській області відповідно – 4100 і 206, Львівській – 2713 і 96, Дніпропетровській – 1647 і 58, Одеській – 2317 і 75, Донецькій – 1905 і 80.

В Україні існують спеціалізовані вчені ради із захисту: а) 4 – докторських і кандидатських дисертацій (географічний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Інститут географії НАН України, географічний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, геолого-географічний факультет Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова); б) 2 – кандидатських дисертацій (географічний факультет Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, факультет геології, географії, рекреації і туризму Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна).

References

1. The Law of Ukraine "On Higher Education". Verkhovna Rada of Ukraine; Law from 01.07.2014 № 1556-VII.
2. Oliynyk Ya. B. A New Approach to Higher Geographical Education in Ukraine // Bulletin of the Donetsk Institute of Social Education, 2011, Y. III, №7, p. 94-95.
3. Modern problems of the development of geographical science and education in Ukraine: Materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, (Kyiv, Nov. 26-28, 2015) / Taras Shevchenko National University of Kyiv. – K. : horizons 2015. – 202 p.

References

1. Закон України «Про вищу освіту». Верховна Рада України; Закон від 01.07.2014 № 1556-VII.
2. Олійник Я. Б. Новий підхід у вищій географічній освіті України// Вісник Донецького інституту соціальної освіти, 2011, т. VIII, №7, с. 94-95.
3. Сучасні проблеми розвитку географічної науки і освіти в Україні : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції, (Київ, 26-28 лист. 2015 р.) / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : Обрії, 2015. – 202 с.